

І. В. Березко

ОСОБЛИВОСТІ ФУТУРОЛОГІЧНОГО НАРАТИВУ У ЖІНОК, ЩО МАЮТЬ ДОСВІД ОНКОЛОГІЧНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ

Виконано аналіз футурологічних наративів людей, що мають досвід онкологічного захворювання. Виокремлено основні риси таких наративів; проаналізовано ті складові наративів, які можуть бути використані як ресурсні.

Ключові слова: футурологічний наратив, ресурсні складові наративу.

Выполнен анализ футурологических нарративов людей, имеющих опыт онкологического заболевания. Выделены основные черты таких нарративов; проанализированы те составляющие нарратива, которые могут быть использованы как ресурсные.

Ключевые слова: футурологический нарратив, ресурсные составляющие нарратива.

The futurological narativs of people which have an experience of cancer are analyzed. The basic lines of such narativs are selected. The constituents of narativs, which can be used as a resources are analyzed.

Key words: futurological narativs, resources constituents of narativs.

Проблема. В основу нашого дослідження покладено наративну парадигму, яка базується на тому, що досвід людини може бути осмислений, інтерпретований і перетворений у текст. Такий текст завжди має головного Героя, яким є його автор, містить певні події, встановлює зв'язок між ними, а також згадує інших дійових осіб. Важливим є не тільки перелік подій, а й те, як саме особа пов'язує їх між собою, який характер зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім. Розказуючи про власне життя, автор наративу подає унікальний, неповторний сюжет і використовує для визначення образу головного Героя (себе) різноманітні грані та риси ідентичності: власне притаманні, удавані, бажані – у тому числі риси ідеального Я. Створюючи наратив про “себе-майбутню”, особа певним чином через події, які ще потенційно існують лише в її уяві, пов'язує усталену ідентичність із внутрішніми ціннісними орієнтирами, що започатковують її “майбутню” ідентичність.

Цікавим методичним рішенням у наративній психології є принцип використання альтернативних реальностей. Це засіб для людини, аби вона усвідомила, що не варто обмежуватися власними ідентичнос-

тями, якими б звичними та природними вони не видавалися. Однією з таких альтернатив є історія щодо особистого майбутнього. Чому ми називаємо її альтернативною? Тому що це можливість виходу за межі усталеного репертуару ідентичностей, а деякі складові футурологічного нарративу (фантазії, мрії) апелюють саме до реальності з протилежними вимірами, що не вкладаються в рамки сформованої історії життя. І, особливо у випадку, коли особиста історія є проблемною, незадовільною, саме можливість “вирватися” в інший “вимір” стає шансом нарратив “дописати” чи “переписати”. “Наративний модус веде до висновків не про непорушні істини, не про те, що точно відомо про об’єктивний світ, а про різноманітні *перспективи* (виділено нами – *І. Б.*), які можуть бути сконструйовані для осмислення досвіду” (цит. за: [3, с. 90]).

Мета статті: проаналізувати футурологічні нарративи людей з досвідом онкологічного захворювання; з’ясувати основні риси таких нарративів і їхні складові, які можна розглядати як певний ресурс особистісного розвитку.

Наші попередні дослідження були присвячені нарративу щодо майбутнього, який у літературі дістав назву футурологічного. Зокрема, було з’ясовано, що він є частиною цілісного автонарративу особистості і “зоною розвитку” ідентичності особистості. Футурологічний нарратив має не тільки риси, “успадковані” від нарративів щодо теперішнього і майбутнього, а й специфічні риси, які відрізняють його від них. Наратив щодо майбутнього – це ідентифікація з “Я-інший, ніж тепер”, передбачення щодо того, як може змінитися ідентичність. Ми дослідили тексти, присвячені особистому майбутньому, авторами яких були блогери (люди, що ведуть щоденники в електронній мережі), зокрема автори так званих Живих Журналів. Серед цих авторів нас зацікавила категорія осіб, які мають досвід вирішення складних життєвих проблем, а саме побороювання онкологічного захворювання. Вибір цієї категорії не випадковий: для зазначених осіб нарратив майбутнього відіграє надзвичайну роль.

Людина з досвідом онкологічного захворювання, що мала певну історію і певні ідентичності, раптом дістає нагоду зупинитися і поміркувати над запитанням, а чи є вона автором, чи має для неї сенс історія, яку вона проживає? Чи є історія власне історією, чи вона – лише нагромадження хаотичних епізодів? Іноді життєва історія потребує “виправлень”: усунення викривлень, заповнення “пробілів”, прояснення окремих “затемнених” смислових ділянок. Іноді текст історії може не означувати реальність, а маскувати її, або маскувати відхід від ре-

льності, або бути текстом-фікцією (“симулякром”, який ніяк не пов’язаний з реальністю, яку він означає).

“Поіменування біографічної події “дією” або “випадком” залежить від того, чи суб’єкт здійснив дещо, чи зазнав дечого, але в обох випадках, коли щось відбувається, екзистенційна ситуація звичайно змінюється так, що суб’єкт, який пережив її, уже не залишиться таким, яким він був до пережитого” [2]. Часто трапляється, що важка хвороба стає водорозділом у часовому і смисловому вимірах життя, і воно ділиться на “життя до” і “життя після” того, як хворобу була діагностовано. Це відбувається не тільки тому, що вона привносить певні серйозні обмеження і особа має зважати на свій фізичний стан та фізичні можливості, а й тому, що в онкохворих деформується часовий вимір: певний час (життя) є, але він обмежений, і власне проміжок часу, на який можна розраховувати в майбутньому для власного життєздійснення, абсолютно невизначений (або визначений як короткий у випадку з термінальними хворими). Інколи таке обмеження існує навіть коли фізичний стан покращується суттєво, але тривалість такого покращення є нестабільною і важко прогнозованою складовою. Це призводить до ущільнення власного майбутнього через брак часу для випробування різноманітних варіантів самореалізації. Над людиною нависає дамоклів меч імовірних рецидивів, і багато зусиль треба докласти, щоб думки про це не заповнили весь смисловий простір. У цьому випадку майбутнє і футурологічний наратив часто стискаються: інколи через ущільнення та згущення подій майбутнього, а іноді – через зменшення наративних одиниць, які конституюють наратив, – їх просто дуже обмаль, тобто майбутнє сприймається як маломістке, малооб’ємне.

Серед онкологічних хворих є й особистості, які сприймають вимір майбутнього як недоречний у власній історії. Це досить дивне, обране особистістю закінчення історії (нарративу), так ніби вона (історія) урвалася з хворобою і залишилася незакінченою. Що примушує людину відчувати кінець життя тоді, коли залишається ще досить чистих аркушів, а можливо, і цілий “товстий зошит”? Можливо, її історія досі написана і вже не хочеться вносити в неї корективи, а розпочинати нову немає сили? Але якщо йдеться про роки, то причина відмови від авторства на власне майбутнє повинна бути дуже істотною! У хворої на онкологію людини часто виникає непевне ставлення до життя. Вона живе ніби з певними застереженнями, намагаючись не пов’язувати себе певними обов’язками та не будувати плани на майбутнє. Частково це може пояснюватися несвідомою підготовкою до смерті, адже плин життя настільки усвідомлюється, що його втрата вже не здається таким уже великим нещастям.

Але все ж таки досвід – і в цьому творчий потенціал особистості – може бути інтерпретований безліччю можливих способів, і “біографія є своєрідним синтезом усвідомлення, означування буття суб’єкта. Сам по собі життєвий досвід суб’єкта – це чернетки...” [2]. Досвід важкої хвороби також може бути інтерпретований надзвичайно варіативно, і, як наслідок, футурологічний наратив буде змінюватися. Він (досвід) може бути сприйнятий як виклик долі для того, щоб “зробити нас сильнішими”, поштовх до пошуку точки опори в смисловому просторі, зміцнення ідентичності. І тому хвороба, як певна перепона, повинна бути подолана, щоб у житті не втратити того, що вже є важливим, потрібним, цінним.

Важка хвороба може бути ознакою того (і ця версія дуже поширена й навіть міфологізована в соціумі), що особа суттєво збилася з “правильного” життєвого шляху і повинна переосмислити те, чим, заради чого вона живе, свої смислові координати, а хвороба сприймається як поштовх до зміни ідентичності/ідентичностей, які завели у глухий кут. Якщо інтерпретація набуває саме такого спрямування, то наратив майбутнього буде пошуковим “від супротивного”, а теперішнє і майбутнє – пошуком нових форм ідентичності, часто альтернативних до існуючих.

Також трапляється, що хвороба актуалізує відчуття: час життя обмежений і варто спрямувати свої зусилля на реалізацію ідентичності “Я, яким я сильно хотів, але не встиг (не дозволяв собі) стати”, бажання реалізувати *ціннісні* для особи вчинки. Ця можливість існує віртуально в повсякденному бутті кожної людини, однак є багато “але”. Зазвичай суб’єктивно ціннісні історії не є такими для соціального оточення, і тому особистість змушена відкладати їх “на полицю”, “до кращих часів”. Людина, що має тяжку/смертельну хворобу, як правило, проводить ревізію таких “полиць” у своєму внутрішньому ціннісному просторі. З величезного репертуару варіантів планів на майбутнє доводиться викреслювати ті, які отримують статус нездійсненого (важко здійсненого) через брак часу або можливості якісної реалізації.

Ще один цікавий варіант футурологічного наративу – це спроба автора з’ясувати приналежність ідентичностей, які були в його полі зору в певний момент часу і на які проєкується уявлення про дещо бажане, цікаве, повноцінний модус буття або певні його складові. І часто-густо йдеться не про якісь “кіношні” спроби відірватися “на повну”, а наприклад, певним чином змінити свій професійний напрям, захоплення, уподобання і спробувати (бодай спробувати!) себе як героя з досі не властивими автору рисами.

Багато з тих, що мають онкологічні проблеми, апелюють до ви-міру “тут і тепер”, тобто роблять наголос на тому, що важливе лише

майбутнє, дотичне до теперішнього, але що саме відчують/думають/роблять у цій “прикордонній” зоні між теперішнім і майбутнім? У перші місяці/роки після складного і виснажливого лікування “тут і тепер” – це відшукати сили для того, щоб підтримувати життєвий тонус, фізичну форму, можливість виконувати певні повсякденні справи. Багато авторів пишуть про те, що пригоди героїв кіно, що грають персонажів, які мають онкологічні проблеми, дуже далекі і неприродні для них. Набагато важливіше мати можливість жити буденним, повсякденним життям, яке складається з раніше виконуваних “на автотопілоті” справ. А проте буденне і повсякденне набуває іншого смислу з огляду на ймовірну скінченність власного життя. Виглядає так, ніби людина все бачить/чує/відчуває вперше (чи востаннє?). З’являється певна “жадібність” відчуттів – чи не тому, що будь-який сюжет, зустріч, історія можуть виявитися останніми, що робить їх унікальними для даної людини. Чи не остання ця весна (літо, осінь, зима)? Чи повториться ще в житті те, що відбувається зараз, чи не буде цього вже ніколи? Що стане крапкою в історії – яке саме враження, кадр, картина? Чи буде історія (життя) довершеною, дописаною, такою, що має смисл, чи увірветься на півслові? Чи зрозуміла *головна думка* оповіді (особистого життя), чи ще є час розставити акценти, переконструювати власну історію так, щоб вона мала сенс?

Важлива категорія аналізу наративів онкохворих – ставлення до себе (власних вчинків, особистих рис, мотивів). На що хотілося б звернути увагу, так це на те, що в наративах є відчутна різниця в описі ідентичності “Я-до-хвороби” і “Я-після-хвороби”. Здається інколи, що особистість презентує себе як два різних Я у цих біографічних координатах. Особливо це відчутно в наративах жінок, які мають довший термін ремісії та знайшли в собі сили для соціальної адаптації після важкої хвороби. Часто пишуть про себе ті, кого хвороба “не вбила, а зробила сильнішими”, тобто завдяки випробуванням вони розвинули нові позитивні риси: витривалість, здатність вирішувати складні фізичні та соціальні проблеми, знаходити для себе нові сюжети і нові сфери досвіду. На цьому робиться акцент, і він є виправданим, адже дає можливість відчувати себе Героєм, що, долаючи перешкоди, проживає цікаве і насичене життя. Термінальні (приречені) хворі пишуть про себе особисто вкрай рідко, частіше в їхніх текстах про майбутнє фігурують значущі близькі та події, які будуть відбуватися з ними.

У футурологічних наративах можна виокремити активність/пасивність суб’єкта в ставленні до проблем; передусім привертає увагу така особливість наративів онкохворих жінок, як *вибіркова активність і вибіркова пасивність*. Є клас проблем, які згадана вибірка просто ігнорує. Як правило, відходить на задній план вирішення про-

блем, пов'язаних із соціально-престижними формами реалізації. Часто певна пасивність спостерігається в ставленні до лікування. Хворі ставляться до лікування (часом тривалого, навіть багаторічного) як до “протоколу”: сценарію, що має певну визначеність алгоритму лікування незалежно від їхньої волі та бажання, і тому хворому нічого не залишається, як стійко терпіти побічні ефекти лікування. Бажання шукати і знаходити вихід із складних життєвих ситуацій суттєво залежить від фізичного стану особистості, і через брак душевних та фізичних сил спостерігається тенденція концентруватися на вирішенні найважливіших поточних життєвих проблем та прагнення решту проблем кваліфікувати як суб'єктивно несуттєві.

Суттєвий вимір футурологічного наративу – значущі інші. Це і співавтори історії життя, і персонажі, які виступають “анти-авторами”, тобто сприймаються як такі, що заважають життєвій реалізації (до таких часто зараховують Смерть). Є й другорядні дійові особи, але, як правило, їхня питома вага в наративах щодо майбутнього невисока. Але часом буває так, що персонажі минулого переоцінюються щодо їхнього впливу на життєву історію і в наративі майбутнього вони отримують важливіший статус. Також часто в наративах майбутнього фігурують персонажі уявні, досі не знані. Прикметно, що значущі Інші дуже часто виступають як головні діючі особи. Але онкохворі звичайно прагнуть до певних (емоційно близьких) форм спілкування і у своїх наративах пишуть про значущих інших, які опинилися поряд і підтримали під час хвороби.

Дуже важливою рисою наративу в цілому і футурологічного зокрема є, власне, відкритість до змін у майбутньому. Це суттєво залежить від загальних настановлень автора; наприклад, якщо йому властиві такі особистісні риси, як тривожність або ригідність, то навряд чи можна передбачати кардинальні зміни (щодо наративу поточного) у майбутньому вимірі. Але відкритість можна ініціювати, виказуючи впевненість у тому, що унікальні епізоди, які вже мали місце в особистій історії, є потенційно перспективними і можуть змінити домінуючу (проблемну) історію на таку, якій надається перевага як більш суб'єктивно задовільній.

Зрозуміло, що футурологічний наратив “успадковує” риси наративів минулого і теперішнього, але одночасно створює можливість реконструкцій, деконструкцій або ж і “капітального ремонту” своїх попередників. Ось що писав із цього приводу Поль Рікер: “Я пропоную виходити з такого формулювання свідомості – це рух, який постійно відкидає власну вихідну точку і тільки в кінці набуває віри в себе. Іншими словами, свідомість – це те, що отримує новий смисл

тільки в подальших образах, тобто є деякий новий образ, який може виявити смисл попередніх заднім числом” [1, с. 177].

Нам важливо з’ясувати, які саме принципи діалогу з клієнтом, що творить футурологічний наратив, дають змогу вносити корективи у незадовільний життєвий досвід, у недосконалі “тексти” минулого і теперішнього. Відомо, що перевага наративної терапії – це саме діалог, у якому терапевт не виступає експертом, який краще знає “як треба” і “як правильно”, а лише допомагає виявити ті системи уявлень про реальність, які негативно впливають на життя і підтримують проблемні історії. Головний орієнтир – це можливість *надати смислу* життєвому шляху особистості, переконати її в авторстві власного життя.

Базове поняття, на яке ми посилаємося, – це смисл (“чи це має для Вас смисл?”, “чому це має для Вас смисл, на Вашу думку?”, “як Ви дійшли думки про те, що саме це є для Вас найважливішим у майбутньому?”). Такі запитання адресують особистість до ціннісної системи координат, що вже існує, та інколи виявляють, наприклад, той факт, що смисл є нав’язаним або таким, що вже вичерпав себе в минулому, й актуалізується за інерцією.

Можливо варто звернути увагу клієнта на те, що він/вона перебуває в полоні “пред’явленої” ідентичності, тобто пише історію для певного оточення, для певного слухача/читача. Або відкрити для нього власне ідею множинності історій і того, що їх можливо (і потрібно, якщо досвід незадовільний) переписувати, хоча “чернетка” видається дуже переконливою та “істиною в останній” інстанції. Те, що немає єдиного і “хорошого” варіанта, за який буде отримано найвищу оцінку. Нам здається, що якщо йдеться про авторство життя, то тут важливо прищепити смак до експериментів.

Продовженням теми є з’ясування ролі значущих інших, які є діючими особами наративу, окрім головного Героя. Як вважає Майкл Уайт, “ідентичність засновується на “життєвій спільноті”, а не на певному “ядрі Я”, ізольованому і капсульованому Я. Цю життєву спільноту можна порівняти з клубом, членами якого є значущі інші з минулого, теперішнього і планованого майбутнього людини. Їхні голоси впливають на конструювання ідентичності людини, формування її особистості” [3, с. 146]. Дослідник підкреслює, що важливе не лише згадування певних діючих осіб, а й визначення внеску, який кожен з них (реальних чи уявних) зробив, впливаючи на ціннісну систему особистості, смисл життя, а також зворотний вплив автора наративу на життя та цінності інших людей.

Особа описує ті варіанти ідентичності, яким вона віддає перевагу, і ті значущі стосунки, які сприяють розвиткові такої ідентичності. Це стає основою для розвитку уявлень про те, як краще жити далі, для по-

будови планів на майбутнє. Але в наративі щодо майбутнього фігурантами можуть бути персонажі досі не знані, незнайомі, потенційно включені у пошук значущих інших, наприклад “майбутній чоловік”, “хтось”, хто допоможе зрозуміти важливе, виправити помилки, рухатися в правильному напрямку. Такий персонаж часто має риси Я-ідеального, тобто на нього проєкуються власні ідентичності особистості, яких їй у поточний момент не вистачає. Це своєрідний місток, який використовується для означування перспектив власного розвитку також.

Варто розпитувати про “унікальні епізоди”, коли мав місце бодай натяк на те, що автор справляється з проблемами у своєму житті і має досвід протистояння їм. З’ясувати, чи є певні особистісні риси, хоча б у зародковому стані, які об’єднують автора з тими персонажами, яким він приписує здатність допомогти у вирішенні проблем власного життя.

Завдання наративної терапії полягає в тому, щоб усвідомити проігноровані аспекти досвіду та їх значущість, надати їм сенсу та цінності. Унікальні епізоди відкривають лінії майбутнього, які продовжують дещо з минулого особистості і її теперішнього, уособлюють собою певний напрям самореалізації.

Але чи маємо ми справу з “унікальними епізодами” в наративах, власне, щодо майбутнього, яка їхня питома вага? Ми маємо на увазі те, чи відрізняється суттєво основний зміст футурологічного наративу від текстів, пов’язаних з усталеними і базовими ідентичностями особистості. Зрозуміло, що узагальнення в даному випадку зробити важко, тому що будь-який наратив є дуже індивідуальним, але, на нашу думку, наратив майбутнього все ж *тяжкіє* до унікальних епізодів, принаймні вони використовуються в ньому досить часто. Ми маємо сталу ідентичність особистості, яка відображається в тих історіях, які вона розповідає про себе. Але майбутнє – це простір пошуку нових ідентичностей, спроба виходу за межі “Я-тепер”.

Оскільки тема нашого дослідження – це вияв потенціалу майбутнього як можливості коректувати незадовільний життєвий досвід, то спробуємо використати інформацію про наявні в наративі майбутнього бажані сюжети, події, ідентичності та виконати пошук попередніх (наративи минулого/теперішнього) “унікальних” епізодів, які в зародку таку ідентичність містять. Їх не може не бути! Навіть якщо видається, що між “Я-теперішнім” та “Я-майбутнім” нездоланна прірва! Зачіпки можуть бути будь-якими, не лише в якості подій або вчинків, – бодай у зародку в емоційній сфері, у думках. Має значення будь-який вияв ціннісного виміру, того, що зародок ідентичності вже є і, можливо, він є більш життєздатним, ніж видавалося раніше, якщо шукає шляхи власного росту, “проростаючи” в наративі щодо майбутнього. Цей прин-

цип ми вважаємо найважливішим: ідентичність особистості, безперечно, має “спадкові” ознаки, і саме вони повинні бути виявлені. Яким би унікальним не видавався епізод майбутнього – він має свої витoki в попередніх наративах, і це повинно дати нам вихід на *ціннісну* сферу особистості.

Важливо, щоб напрямки, означувані футурологічним наративом, були органічно включені в історію життя, тому що якщо перспективи будуть безвідносними щодо неї, щодо тих ідентичностей, які вже існують в арсеналі людини, якщо наратив майбутнього буде складатися з поодиноких ініціатив, випадковостей або щасливого збігу незвичних обставин – такий наратив буде нежиттєздатним. Наголос у наративі майбутнього падає на такі варіанти ідентичності, яким надається перевага “поточним” Я, і саме вони стають основою для розвитку уявлень та побудови планів на майбутнє.

“Інтенціональне розуміння життя, розуміння того, що становить для людини цінність, може забезпечити точку входу в бесіду переписування, яка сприяє розвитку насиченої історії” [3, с. 262]. І такий “вхід” може бути здійснений з будь-якої точки в наративі Я-минулого, теперішнього чи майбутнього. Але нам видається, що ідентичності, використані для опису майбутнього, найбільшою мірою дотикаються до ціннісної сфери, бо найбільш повно відображають ціннісні пошуки особистості, її потенційні сюжети, які відповідають смисложиттєвим напрямкам самореалізації.

Контексти, у яких створюються життєві історії, є, на нашу думку, важливою складовою, тією “декорацією”, яка відіграє суттєву роль у процесах розуміння та інтерпретації життєвого досвіду. Пропонуючи змінювати “декорації” та випробовувати різноманітні ідентичності на їх смислову гнучкість та універсальність, ми можемо знаходити (або допомагати знаходити клієнтові) найбільш “витривалі” смисли та смислові реальності.

Слід згадати і базовий прийом наративного підходу – техніки екстерналізації. У наративному підході найчастіше екстерналізуються проблеми і незадоволені смисли, але чи це обов’язково повинно бути так? Не менший терапевтичний ефект мають виокремлення та екстерналізація інших смислових реальностей, що дає змогу поглянути на них “збоку” й дістати значно чіткіше уявлення про ті переваги і принади, які вона надає особистості.

Маючи справу зі смисловою реальністю, ми можемо використовувати цей прийом для кращого розуміння її складових, які, будучи виокремленими в певні “сутності”, дають можливість трансформувати їх у більш суб’єктивно задовільні форми та потім інтегрувати в оновлену ціннісну систему. Наприклад, ми можемо уявити “майбутнє” як

окрему дійову особу, з певними рисами, тенденціями, “характером”, і розіграти його (майбутнього) стосунки з такими ж персоналізованими “теперішнім” і “минулим”. У їхньому наративному діалозі можна “з’ясувати стосунки” та розставити пріоритети, з’ясувати, чи є певні непорозуміння, нестиковки в їхніх смислових полях, чи спільний у них “тезаурус” і, взагалі, чи спроможні вони знайти “спільну мову”.

Висновок. Отже, що робить певний досвід (у тому числі й досвід майбутнього) унікальним? Це тип ідентичності, до якого він апелює, – досі не знаний або маловідомий, зі смаком відкриття, або спалаху “світла в кінці тунелю”. *Хтось хотів би бути кимось іншим*, але не знає точно, як це можна було б зробити, що для цього потрібно. Це виглядає досить складно, але Я хоче стати не-Я, вийти *за межі* власної ідентичності.

Футурологічний наратив – чудовий засіб емоційного та смислового зцілення. Він, безумовно, повинен бути в арсеналі спеціалістів, які надають психологічну допомогу особам, що мають досвід онкологічного захворювання.

Література

1. Рикер П. Конфликт интерпретаций / Поль Рикер. – М. : Академ. проект, 2008. – 697 с.
2. Римейки жизни: конструирование автобиографического нарратива [Електронний ресурс] / под ред. Е. Е. Сапоговой. Вып. 5. – Режим доступу : <http://esapogova.narod.ru/texts/rimeik.htm>
3. Уайт М. Карты нарративной практики. Введение в нарративную терапию / Майкл Уайт. – М. : Генезис, 2010. – 326 с.

© Березко І. В.

О. М. Шиловська

ПРОЯВ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТІСНОГО ДОСВІДУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Наведено результати дослідження особливостей розуміння власного досвіду дітьми молодшого шкільного віку. Розкрито вплив психологічних особливостей дітей на процес породження наративних текстів та усвідомлення дитиною власного досвіду. Описано напрями розвивальної роботи, спрямованої на формування таких характеристик особистісного досвіду, як діалогічність, відкритість, самоцінність.

Ключові слова: наратив, діалогічність, відкритість, самоцінність, несуперечливість, самототожність особистісного досвіду.